

אגדת היום

הרחבות וכיווני מחשבה על אגדות התלמוד סביב הדף היומי >> כד טבת—א שבט >> בבא בתרא ב-ו

הורדוס ובניין המקדש

הרקע בגמרא

הגמרא עוסקת בהרס ובנייה של מבנים בעקבות דרישות של שכנים, ואחר כך בהריסת בתי כנסת.

האגדה בעברית

הורדוס היה עבד של החשמונאים, נתן עיניו בילדה אחת. יום אחד שמע בת קול: "עבד שימרוד עכשיו—יצליח". הרג הורדוס את כל אדוניו חוץ מהילדה. הבינה הילדה שהוא רוצה לשאתה, עלתה לגג והכריזה: "מי שיאמר שהוא מבית חשמונאי, הוא עבד! רק אני נשארתי מכל בית חשמונאי, וקפצתי מהגג". וכך עשתה. (...)

אמר הורדוס: "מי דרש מהפסוקים שאסור לעבד למלוך? חכמים". הרג את כל החכמים, חוץ מבבא בן בוטא, כדי לקבל ממנו עצות. שם עטרה של קוצים על ראשו, והם ניקרו את עיניו.

יום אחד התיישב הורדוס לפני בבא בן בוטא (שהתעוור). אמר לו: ראה עבד רע זה, מה עשה. קלל אותי! אמר לו: אסור לקלל מלך גם בחדר המשכב. - הוא לא מלך! - כל אדם חשוב אסור לקלל. - רק אם מעשיו ראויים! - מפחד אני. - איש אינו שומע! - עוף השמים יולך את הקול. אמר הורדוס: זה אני, לו ידעתי כמה זהירים חכמים לא הייתי הורג אתכם. מה תקנתי? אמר לו: כיבית אורו של עולם, עסוק באורו של עולם. גרסה אחרת: עיוורת את עיני העולם, עסוק בעיני העולם, כלומר בנה את המקדש. אמר לו: מפחד אני ממלכות רומי... לאחר שהחל לבנות שלחו לו הרומאים: אם לא סתרת אל תסתור, אם סתרת אל תבנה, ואם סתרת ובנית - עבד רע אתה, שמתיעץ אחר מעשה.

שאלות הכוונה ללימוד עצמי

מה פשר המבחן שערך הורדוס לבבא בן בוטא?
מה גרם לו להתחרט פתאום על הרג החכמים?
האמנם בניית המקדש מכפרת על רצח המונים?

האגדה: בבא בתרא ג ב - ד א

הורדוס, עבדא דבית חשמונאי הוה, נתן עיניו באותה תינוקת. יומא חד שמע ההוא גברא בת-קלא דהוה קאמרה: כל עבדא דמריד השתא, מצלח.

קם, קטלינהו לכולהו מרותיה, ושירה לאותה תינוקת. כד חזת ההיא ינוקתא דקא בעי למינסבה, סליקא לאיגרא, ורמא קלא ואמרה: כל מאן דיתי וימר: מדבית חשמונאי קאתינא, עבדא הוא! דלא אשתיר מיניה אלא ההיא ינוקתא, וההיא ינוקתא נפלה מאיגרא לארעא. (...)

אמר: מאן דריש "מקרב אחיה תשים עליך מלך"? רבנן! קם קטלינהו לכולהו רבנן, שבקיה לבבא בן בוטא למשקל עצה מיניה. אהדר ליה כלילא דיאלי, ונקרינהו לעיניה.

יומא חד אתא ויטיב קמיה, אמר ליה: חזי מר, האי עבדא בישא מאי קא עבד. אמר ליה: מאי איעביד ליה? אמר ליה: נילטייה מר. אמר ליה: כתיב: "גם במדעך מלך אל תקלל". אמר ליה: האי לאו מלך הוא. אמר ליה: ולא יהא עשיר בעלמא, דכתיב: "ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר". ולא יהא אלא נשיא, וכתיב: "ונשיא בעמך לא תאר". אמר ליה: בעושה מעשה עמך, והאי לאו עושה מעשה עמך. אמר ליה: מסתפינא מיניה. אמר ליה: ליכא איניש גבן דאנא ואת יתיבנא. אמר ליה: כתיב "כי עוף השמים יולך את הקול" וגו'. אמר ליה: אנא הוא, אי הוה ידענא דזהרי רבנן כולי האי, לא הוה קטלינא לכו. השתא, מאי תקנתיה דההוא גברא? אמר ליה: הוא כפה אורו של עולם, דכתיב: "כי נר מצוה ותורה אור"; ילך ויעסק באורו של עולם, דכתיב: "ונהרו אליו כל הגוים". איכא דאמרי: הכי אמר ליה: הוא סמא עינו של עולם, דכתיב: "והיה אם מעיני העדה"; ילך ויעסק בעינו של עולם, דכתיב: "הנני מחלל את מקדשי גאון עזכם מחמד עיניכם". אמר ליה: מסתפינא ממלכותא...

שְׁלַחוּ לִיה: אִם לֹא סִתַּרְתָּ אֶל תִּסְתֹּר. אִם סִתַּרְתָּ אֶל תִּבְנֶה. אִם סִתַּרְתָּ וּבִנִיתָ, עֲבָדָא בִישָׁא! בְּתַר דְּעַבְדִּין מִתְמַלְכִין...

צריך לשטוף הכל: על הרס ובנייה העמקה בסוסייה

הסיפור הקשה והמורכב על הורדוס מעלה שאלות רבות, אבל על אחת כדאי לוותר: השאלה האם זה קרה באמת. הסיפור המלא של מהפכת הורדוס היה קשה ומורכב עוד יותר מהמתואר בגמרא, ונראה שהגמרא לא באה לתאר אותו. מה שאמור לעניין אותנו כלומדים אינו מה שקרה בפועל, אלא מה שעמד מאחורי הכל, ברובד הפנימי של המציאות.

נדלג על התיאורים הקשים שפותרים את האגדה – רצח החשמונאים למעט ילדה אחת, ורצח חכמי ישראל למעט חכם אחד. אחרי שעשה את כל הפשעים הללו, ואחרי שסימא (לגמרי או חלקית) את עינו של בבא בן בוטא שנשאר מכל החכמים, פונה הורדוס לבבא בן בוטא בערמה. הוא מתחזה לאחד ממתנגדי הורדוס שמבקש לקללו, אך בבא בן בוטא מסרב. הורדוס נפעם מזהירותו, עד כדי חרטה על הריגת כל החכמים.

מה טילטל אותו כל כך? ראשית, ייתכן שעד אז הוא לא חשב הרבה על הריגת החכמים, כפי שאומרים עליו הרומאים בהמשך: "עבדי בישא בתר דעבדין מתמלכין", כלומר הורדוס תחילה עושה ואחר כך מתייעץ. אפשרות אחרת היא שיחסו לחכמים היה שטחי: כל מורד שכובש את המלוכה מחסל את כל משפחת המלוכה, ועמה את כל מי שנתפס כנאמן לה. נראה כי מסע הטיהור של הורדוס כלל גם את חכמים. לבסוף התבררה לו טעותו: מתברר שחכמים לא היו נאמנים לבית חשמונאי

נקודתית, אלא הם מעריכים כל מלך באשר הוא. המשמעות היא שהורדוס היה יכול ליהנות מתומכים בעלי השפעה – לו רק היה משכיל להשאיר אותם בחיים.

הורדוס רוצה לכפר על פשעו, ובבא בן בוטא מציע לשפץ את בית המקדש. לפי אחד ההסברים בגמרא, היה זה חלון הזדמנויות נדיר לשפץ את בית המקדש. לאחר מכן מתהפכת התמונה: הורדוס הוא שמפחד מהמלכות, ובהמשך מתברר שהייתה לו סיבה טובה. המקדש אכן נבנה מחדש, אבל הורדוס חוטף גינוי מהרומאים, שמבהירים כי ידוע להם שהוא עבד.

מה בין בניית המקדש לכפרה על הרג חכמים? ההסבר מובא בגמרא בשתי גרסאות הנראות דומות: לפי האחת הן המקדש והן חכמים נחשבים אור העולם, ולפי השנייה נחשבים שניהם לעיני העולם (בגרסה השנייה טמונה אולי עקיצה כלפי הורדוס, שסימא עיני חכם). אפשר לזהות הבדל בין הגרסאות: בעוד הגרסה הראשונה מביאה פסוקים מרוממים כמו "נר מצווה ותורה אור" ו"ונהרו אליו כל הגויים" – בגרסה השנייה הפסוקים זוהרים פחות. הביטוי "עיני העדה" נאמר על חכמים שהורו בשגגה, והמקדש נקרא "מחמד עיניכם" בנבואה על חורבנו. הגיוני שאזכור נבואה על חורבן הבית, בדיוק בהקשר של סתירתו, אינו מקרי.

לא רק מבנה המקדש נהרס בסיפור. ממלכת החשמונאים, שעם השנים התמלאה ריקבון, שחיתות והתיוונות, הייתה חייבת לקרוס. עמה היה צריך לקרוס. עמה היה נדרש. ההרס היה נורא, אבל כפי שנאמר במישור הגלוי של הסוגיה – חייבים להרוס בניין רעוע כדי לבנות בניין חדש טוב יותר. בית המקדש השני מובא בסוגיה כדוגמה לבית כנסת שנהרס לשם בניין, ונראה שבמקביל לבית הפיזי שמשמש דוגמה חיצונית לבית שנהרס, במישור הפנימי מוסברת הסיבה להרוס. עולמות שלמים, הן רוחניים והן פוליטיים, נחרבים כדי לבנות עולמות קדושים ומתוקנים על גביהם.

בסוף הסיפור, הורדוס חוזר כביכול לנקודת הפתיחה – המלכות נחפת בו וקוראת לו עבד. אבל עם ישראל משתחרר מהטלטלה העזה, משתקם ונערך לניסיון האחרון שלו – לפני שיבוא החורבן הגדול והקשה מכולם – לכוון בית מקדש כמו שצריך.

לעיון נוסף

עוד מאגדות השבוע:

רב אשי חזא בה תיוהא בכנישתא דמתא מחסיא. סתרי ועייל לפוריה להתם, ולא אפקיה עד דמתקין ליה שפיכי.

רב אשי ראה בקעים בבית הכנסת של העיר מתא מחסיא. הרס את בית הכנסת, הכניס את מיטתו לשם, התגורר בבית הכנסת ולא יצא משם עד שסיים את התקנת אחרון המרזבים.

מפרשנות האגדה:

כמה מבעלי האגדה בדורנו עוסקים בקשר – המפתיע לכאורה – בין סכסוכי שכנים ובין בית המקדש. מאמרים בנושא מאת הרב מאיר ליכטנשטיין, הרב רא"ם הכהן והרב דב ברקוביץ מופיעים בקובץ "אסופות" למסכת בבא בתרא (הוצאת ישיבת ההסדר נתיבות).

את המאמרים ניתן למצוא גם בספריית כתבי העת באתר "אסיף", asif.co.il